

RECENZJE

Jerzy Fla g a: [Recenzja] Stanisław Obirek SJ, *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564-1668*, Kraków [Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy] 1996, in – 8, 417 s. + summary.

Ciesząca się zawsze wielkim zainteresowaniem badaczy historiografia jezuicka został ostatnio wzbogacona o cenną publikację. Stanowi ją monografia ks. Stanisława Obirka SJ pt. *Jezuici w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564-1668*, Kraków 1996.

Cała praca składa się z ośmiu rozdziałów, z których dwa pierwsze są potraktowane problemowo: rozdział I nosi tytuł – spotkanie jezuitów z Polską, rozdz. II – cele, środki i metody działania zakonu. Pozostałe rozdziały są ujęte chronologicznie według lat panowania poszczególnych królów z tego okresu. I tak rozdz. III ma za przedmiot okres panowania Zygmunta Augusta, IV – Henryka Walezego, V – Stefana Batorego, VI – czasy panowania Zygmunta III Wazy, VII – Władysława IV Wazy, rozdz. VIII – okres rządów ostatniego z Wazów – Jana Kazimierza.

W studium swoim autor koncentruje się zasadniczo na czterech kluczowych zagadnieniach merytorycznych, a mianowicie: stosunku jezuitów do Kościoła i wiary, stosunku do tronu, czyli do władzy świeckiej, odniesieniu do społeczeństwa, czyli do wizji stosunków społecznych oraz relacji do kultury narodowej. Wszystkie owe problemy są osnute wokół przewodniej idei, jaką jest szeroko rozumiane pojęcie państwa.

W pracy autor potraktował szczególnie dokładnie wiek XVI. Złożyło się na to kilka przyczyn. Po pierwsze fakt, że pierwsi jezuici, którzy przybyli do Polski stanęli od razu w centrum zainteresowania i władzy świeckiej, głównie króla i Kościoła, w tym zwłaszcza nuncjatury i episkopatu. Po drugie dlatego, że okres ten ma do dzisiaj najlepszą podstawę źródłową w postaci zachowanej, drobiazgowej korespondencji i sprawozdań, które w literaturze polskiej nie były dotąd w pełni wykorzystane. Okres późniejszy, kiedy to reformacja została, przynajmniej częściowo przezwyciężona, a polscy jezuici, w przeważają-

cym stopniu pochodzenia szlacheckiego, nie odgrywali już w społeczeństwie polskim decydującej roli, nie stanowi tak interesującego przedmiotu badań, jak poprzedni. Brak tutaj, poza podstawowymi sprawozdaniami, równie interesującej bazy źródłowej. To było przyczyną tego, że w studium występują niekiedy dysproporcje przy omawianiu poszczególnych zagadnień.

W wyniku swoich badań ks. S. Obirek doszedł do wielu nader interesujących stwierdzeń. M.in. zauważył, że w Polsce, państwie o systemie rządów monarchiczno-szlacheckich, Towarzystwo Jezusowe początkowo wspierało dla dobra religii silną władzę królewską, najlepiej dziedziczną, która dawała gwarancję przezwyciężenia reformacji, akceptowanej przez środowiska magnackie. Po odsunięciu zagrożenia ze strony reformacji i zmajoryzowaniu zakonu przez element szlachecki, w początkach XVII w., broniło utrwalonego stanu rzeczy. Zresztą w tym czasie jezuita przeszli z głównych miast Rzeczypospolitej Obojga Narodów również do prowincjonalnych miast i miasteczek, a nawet trudno dostępnych osiedli wiejskich Inflant, Litwy, Białorusi i Ukrainy, gdzie pełnili rolę zwykłych kapłanów i misjonarzy. Ta przemiana pokoleniowa jest mocno widoczna w ich działalności duszpasterskiej, ale także w wykładach szkolnych, zwłaszcza w wykładach etyki społecznej i politycznej, w kaznodziejstwie i w wszelkiej retoryce.

Zauważył też, że w początkowym okresie swojej działalności zakon wniósł do Polski wiele nowatorskich i śmiałych idei i pomysłów, głównie w dziedzinie kultury, szkolnictwa i opieki społecznej. Inaczej było w pierwszej połowie XVII stulecia. Na skutek zerwania ścisłych więzi z całością społeczeństwa i „zeszlachcenia – jak pisze autor – składu personalnego, zakon poddał się, a niekiedy nawet propagował wiele cech sarmatyzmu polskiego”.

Jerzy Flaga